
СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

УДК 141.7:330.34

Е. М. Герасимова, д. ф. н., професор

**РИНКОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ЯК ПРОБЛЕМАТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ**

Анотація. У суспільстві високих технологій та ринкового господарства сутність системи соціального захисту набуває дуалістичного характеру: з одного боку, соціальна політика переслідує мету підтримання та розвитку здібностей для самореалізації меншої найбільш активної та конкурентно-орієнтованої частини працездатного населення, з іншого, залишається суттєвий сегмент нужденного населення, який так само має право на відповідну долю суспільних благ. Вирішити дилему ефективного співіснування діаметрально протилежних соціальних полюсів сучасного суспільства означає знайти шляхи встановлення соціального порозуміння в складних умовах глобалізованого світу та гарантувати людству стабільне економічне майбутнє.

Ключові слова: ринкова економіка, соціальний захист, соціальна справедливість, суспільні блага, економічна культура.

Э. Н. Герасимова, д. ф. н., профессор

**РЫНОЧНЫЕ ПРИНЦИПЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ
КАК ПРОБЛЕМАТИКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ**

Аннотация. В обществе высоких технологий и рыночного хозяйства содержание системы социальной защиты приобретает дуалистический характер: с одной стороны, социальная политика преследует цель поддержания и развития способностей для самореализации меньшей наиболее активной и конкурентно-ориентированной части трудоспособного населения, с другой стороны, остается существенный сегмент нуждающегося населения, которое также имеет право на соответствующую долю общественных благ. Решить дилемму эффективного сосуществования диаметрально противоположных социальных полюсов современного общества означает найти пути установления социального понимания в сложных условиях глобализованного мира и гарантировать человечеству стабильное экономическое будущее.

Ключевые слова: рыночная экономика, социальная защита, социальная справедливость, общественное благо, экономическая культура.

E. N. Herasymova, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor

MARKET PRINCIPLES OF SOCIAL PROTECTION AS AN ECONOMIC JUSTICE PROBLEM

Abstract. The essence of social security system has dualistic nature in high-tech society and market economy: on the one hand, social policy pursues the maintenance and development of skills for self-realization of smaller the most active and competitive-oriented part of the able to work population, on the other hand, there is a significant segment of the poor population, which also has the right to the appropriate share of public goods. To solve the dilemma of the effective social coexistence diametrically opposite social sides of modern society means to find ways of establishing the social understanding in the difficult conditions of globalized world and guarantee the stable economic future for humanity.

Keywords: market economy, social protection, social justice, social welfare, economic culture.

Актуальність теми дослідження. На початку глибинних економічних трансформаційних змін в Україні політичною елітою був проголошений курс на всебічний розвиток соціально-

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

економічної демократії, який, задекларувавши найгуманніші соціальні цілі господарського процесу сучасної цивілізації, пропагував інноваційний розвиток продуктивних сил, економіко-господарське розкріпачення особи, плюралізм у системі відносин власності тощо. Але прагнення миттєво створити сучасну цивілізаційну модель економічної культури, перескочивши з системи загального тоталітаризму, яка охоплювала всі сфери суспільства, до демократії європейського зразка, є дотепер цілковитою ілюзією.

Постановка проблеми. У механізмі ринкових перетворень в Україні не завжди враховувалося те положення, що економічні реформи є тільки інструментарієм для реалізації гуманітарних завдань соціального поступу, критерієм якого в державі є розвиток комфортних економіко-господарських засад стабільного матеріального існування людини, її соціальна захищеність та відчуття соціальної справедливості у суспільстві. «Чуття справедливості потрібне окремій державі у трьох її завданнях: при заснуванні демократії, в її інституційному та законодавчому розвитку і для дій у межах функціонування інституцій і законів [2, с. 315]», - такий підхід повністю імпонує внутрішньому суперечливому стану українського суспільства. Сьогодні реальна ситуація майнової диференціації, злиденність достатньо великої частини населення країни, відсутність стабільності в економічно-господарській сфері заперечує проголошені соціально-економічні ідеали та визначає не тільки антидемократичний вектор українських економічних реформ, а й викликає масове соціальне обурення більшості верств населення відчуттям такої несправедливості по відношенню до себе з боку держави і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах сучасного розгортання глобалізованого світу зростає значення і визнання міждисциплінарних досліджень проблеми впливу ціннісно-світоглядних пріоритетів як індивідуального, так і суспільного характеру на процес соціально-економічного поступу цивілізації. Такі підходи знаходять своє відображення в роботах таких західних філософів, як Дж. Ролз, Д. Белл, Ф. Хайек, П. Фейєрабенд, Дж. Сорос, Р. Нозік, П. Козловски. Базовими для даного дослідження стали праці теоретико-методологічного рівня таких відомих українських філософів як Андрущенко В.П., Кримський С. Б., Михальченко М.І., Попович М.В. тощо.

Зазначене направлення становить науковий інтерес для багатьох українських вчених-економістів, які безпосередньо займаються проблемами історії економічної думки України та звернули при цьому увагу на вплив соціально-гуманітарних засад на розвиток економічного знання, наприклад, праці Арутюнова В.Л., Злупка С.М., Леоненка П.М., Мазараки А.А., Мочерного С.В.; у роботах таких авторів як Герасимчук А.А., Росовецький С.К., Тимошенко З.І. та деяких інших на основі аналізу східнослов'янських літературних пам'яток робиться спроба осмислити господарський досвід наших пращурів з урахуванням впливу морально-ціннісних положень і практик.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Якщо коротко продовжити аналізувати політичний контекст проблеми соціальної справедливості і захищеності людини та зв'язати його з економічними підходами, то необхідним стає вирішення серйозної дилеми, що виникає між сильною владою та свободою у суспільстві. Першим аспектом зазначеного протиріччя є соціальна різниця, вона впливає з суспільної нерівності і доки породжуються соціальні конфлікти на цьому ґрунті, ідея рівності для соціально ущемлених верств населення являється більш привабливою, ніж ідея свободи. Свобода уособлюється з вибухом незадоволення, що спрямовується на досягнення рівності. Життєвий сенс цінності рівності при соціалізмі для великих мас населення не завжди досягає своєї мети і критика злочинів влади, несвободи, політичних заборон та інших вад далеко не всіх відвертає від ідей соціалізму. У даному випадку звинувачення народних мас у нерозумінні, неможливості зрозуміти правду тощо, видається за нелюбов до свободи і пропонується політика їх просвітництва. Але такий підхід дуже нагадує марксистську доктрину по виправленню народних мас, які не усвідомлюють своїх інтересів, і методологічно від нього нічим не відрізняється. Сучасний спрощений підхід до ситуації прив'язаності певних верств населення до ідеалу рівності за рахунок обмеження свободи підтверджує висновок про те, що будь-який суспільний стан не може бути ідеальним і даний

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

соціальний підхід безпосередньо впливає на гносеологічну ситуацію, яка потребує перегляду своїх попередніх уявлень.

Постановка завдання. Розгляд аналітичних досліджень моральності економіко-господарської системи та їх звільнення від механічної моделі використання її норм у системі економічного сцієнтизму та створення нових структурних ознак, які відповідають вимогам сучасного інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. У процесі звернення до вітчизняної філософської традиції зазначеної проблеми було з'ясовано, що проблематика соціальної захищеності та економічної справедливості розглядається в контексті соціально-філософського аналізу взаємовпливу християнської й економічної культур Київської Русі у найбільш відомих пам'ятках економічної думки, таких як «Правда Руська», котра засвідчила наявність першої вітчизняної соціальної платформи та економічне «моління» Данила Заточеника; подальший аналіз особливостей розвитку економічних моральних принципів спостерігається у світоглядних підходах С. Оріховського-Роксолана, І. Вишенського, П. Могили, Л. Барановича, «економічних гріхах» І. Гізеля, в економічній етиці Ф. Прокоповича, Г. Сковороди та багатьох інших українських мислителів різних історичних епох.

У сучасній науці існує цілий ряд теоретичних підходів до вирішення соціальних проблем: структурно-функціональний, конфліктологічний, психодинамічний, ситуаційний та інші. Особливо активно в останні десятиліття розвивається конструкціоністський підхід до соціальних проблем (Дж.Кітсьюз, Дж.Бест, Дж.Холстайн), коли їх розглядають не як загрозливі суспільству об'єктивні умови, а як діяльність індивідів і груп, що звертають увагу до цих обставин при потребі ефективних змін соціальних й індивідуальних ситуацій. Даний теоретичний підхід до соціальних проблем представляється кращим в області соціальної роботи, тому що увага в ньому зосереджена безпосередньо на природі соціальних проблем і на зацікавленості людей в їх вирішенні.

Конкретний стан проблеми соціальної захищеності з'ясовується завдяки аналізу соціально-економічної ситуації, які складаються внаслідок інтеграції історичних особливостей даного суспільного середовища й особистості, що сприймає ці особливості й своєрідно їх інтерпретує. Важливо розрізнати типи соціальних ситуацій, вивчати специфіку поведінки людини в них, механізми їхнього сприйняття особистістю, вплив таких ситуацій на соціум, щоб мати можливість знаходити оптимальні шляхи подальшого соціально-економічного поступу.

Отже, в суспільстві високих технологій та ринкового господарства сутність системи соціального захисту набуває дуалістичного характеру: з одного боку, соціальна політика переслідує мету підтримання та розвитку здібностей для самореалізації меншої найбільш активної та конкурентно-орієнтованої частини працездатного населення, з іншого, залишається суттєвий сегмент нужденного населення, який так само має право на відповідну долю суспільних благ. Вирішити дилему ефективного співіснування діаметрально протилежних соціальних полюсів сучасного суспільства означає знайти шляхи встановлення соціального порозуміння в складних умовах глобалізованого світу та гарантувати людству стабільне економічне майбутнє, тому метою даної статті є спроба аналізу діалектики взаємодії між засадами ринкової економіки та принципами функціонування системи соціального захисту.

У докапіталістичних формаціях господарювання економічна діяльність та її принципи нерозривно пов'язувалися з дуже складними релігійними, сімейними та політичними уявленнями людей, в яких ті, що стосуються безпосередньо процесу господарювання, обміну та розподілу, займали тільки певну частину. Можна зазначити, що релігійно-сімейна мораль дієвим чином не містила жорсткої регламентації економічних відносин на чітко визначених принципах економічної справедливості та соціального захисту, тем не менш можна визначити декілька основних напрямків суттєвого впливу такого підходу: по-перше, релігійні моральні норми впливали на визначення головних цілей економічної діяльності людини, тобто на формування термінальних цінностей; по-друге, моральна система зазначених міркувань обмежує використання таких «засобів», як крадіжка, шахрайство тощо, тобто обмежуються несправедливі засоби досягнення економічних цілей; по-третє, й іудейська, і християнська, а надалі у більшому ступені ісламська релігії впливають на економіку не стільки змістом свого віровчення, скільки самим фактом того,

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

що навколо них формуються впливові ділові кола економіко-господарської сфери, які визнають не тільки питання справедливості обміну, розподілу тощо, а й всі інші етичні норми і пов'язуються при цьому між собою стійкими соціальними зв'язками.

Процес виділення економічної діяльності в окрему сферу соціуму з відповідною системою спеціальних законів відбувається лише в період формування та розвитку капіталістичних відносин і вперше з'являється в роботах Д. Манделівля. К. Маркс розглядає цей період водночас як звільняючим процесом для стану людини, так і процесом відчуження в соціально-економічній системі, тому питання моральності капіталізму вже виходить за межі індивідуальної етики і набуває багатогранного характеру.

Далі питання процесу моральної нейтралізації максимального досягнення прибутку та соціального звільнення працівника розглядається через систему прав власності в роботах Г. Гегель та І. Фіхте, тобто розширення майнових прав власника повинно відбуватися паралельно з необхідністю ліквідації права власності на свободу інших суб'єктів ринку, що дає можливість вводити в реальну дію економічні закономірності розподілення благ та оцінку соціально-економічних відносин за критеріями ринку. «Чисте підприємництво» знаходить собі «підтримку» в максимі «категоричного імперативу» І. Канта, який вже сам по собі створює механізм відповідності реальних мотивів його поведінки моральному закону: «Поступай так, чтобы ты всегда относился к человечеству и в его лице, и в лице всякого другого так же как к цели и никогда не относился бы к нему только как к средству [3, с. 270]». Якщо людина не буде дотримуватися цього принципу вона не тільки не зможе сприяти культурному прогресу, а й не зможе вижити, тобто забезпечити собі певний соціальний захист. Кант шукає такий етичний консенсус, який поєднав би як цинічний практицизм людини, так і прогресивний моральний підхід.

У процесі генези капіталістичних відносин вперше з'являється реальний свідомий інтерес до рентабельної та прибуткової праці вільного господаря, який стає основою формування високоефективного виробництва. Відповідно, народжується новий для традиційного суспільства тип працівника дуже чутливого до сутності принципів економічного стимулювання. «Вони були людьми з яскраво вираженими якостями моралі, які пройшли сувору життєву школу, обачливими і рішучими одночасно, людьми стриманими і сміливими, помірними і впертими, людьми з принципами [1, с. 99]», - таку характеристику дає М. Вебер першим представникам ринкових відносин та аналізує проблематику взаємодії процесів індивідуалізації та суб'єктивізації з процесом раціоналізації в системі ринкової економіки. Суть їх взаємовпливу полягає в тому, що звільнення індивідуальних цільових прагнень через їх вільну координацію за допомогою ринку призводить до такої форми раціональності, яка вже не вимагає від суб'єкта соціально-економічних відносин підпорядкування всезагальній цілі або цінності, прийнятій у суспільстві.

Отже, створюється можливість здійснення таких цілей за рахунок сприятливих соціальних умов, причому з найменшими зусиллями, тобто виникає ситуація об'єднання всіх індивідуальних цілей, включаючи матеріально-ціннісні вимоги, суспільства за допомогою цінних та інших економічних механізмів в єдиний ринок. Причому в таких умовах є відсутнім механізм примусу, через те, що цінності стають загальноновизнаними, а їх критерії раціональності виводяться не з суб'єктивних, а, навпаки, з об'єктивних цілей індивіда.

Завжди соціальна справедливість, як базовий принцип соціального захисту, вважалася одним з принципів, що регулювала взаємовідносини між людьми з приводу розподілу, перерозподілу, обміну, дарування та було опорною інституцією у системі соціальних цінностей, тобто соціальна справедливість стає визначальним принципом і нормою суспільного життя як міри соціального добра для кожного, пропорційного співвідношення заслуг людини перед суспільством та винагороди за них, як ступеня соціальної рівності всіх членів єдиного громадського суспільства. Відповідно, соціальні цінності розуміються у самому найширшому сенсі й тому з самого початку включали в себе принципи економічних відносин – це свобода господарського вибору, високі доходи та матеріального добробуту, ознаки престижу та відповідний соціальний статус, сприятливі можливості розвитку та реалізації підприємницьких здібностей тощо.

Своєрідним варіантом сучасного уявлення про соціальну справедливість на принципі поєднання моральних засад християнської економіки з реаліями господарського життя пропонує

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

відомий український економіст С.В. Мочерний: «Якщо економіка базується лише на врахуванні егоїстичних інтересів людини (*Homo economicus*), що нібито, згідно з економічним вченням А. Сміта, дає можливість врахувати суспільні інтереси, то в ній, за словами російського філософа М. Бердяєва, панує ідеологія буржуазного господарства. Якщо на перше місце у господарському житті висувуються інтереси служіння іншим людям, суспільству загалом, то це відповідає соціалістичній ідеології, яка ближча до християнства. Якщо економіка кожної країни будуватиметься на дотриманні принципів християнської економіки, то вона наблизитиметься до божественної. Можливо саме тому М. Гоголь порівнював господарювання з розмовою з Богом, а Г. Сковорода говорив про божественну економіку. Зміцнення засад християнської економіки допоможе людству відвернути такі явища, названі Іоанном Богословом ознаками кінця світу» [4, с. 364-365], – безумовно такий вислів має символіко-метафоричний характер, але, наразі, ми спостерігаємо ситуацію аксіологічного зсуву, повертання, так званого, виключно «об'єктивного» економічного знання до системи цінностей як сакрального рівня християнського віровчення, так і особистісного, індивідуального характеру.

Безперечно, не йдеться про те, що на шляху національного економічного відродження України необхідно штучно поновлювати релігійну систему цінностей, йдеться про збереження глибинної системи цінностей українського народу, про підвалини духовної свідомості українського народу, які зберігалися протягом століть та передавалися від покоління до покоління. Слов'янський контекст надає поняттю рівності не юридичний, а соціально-економічний сенс, що полягає у вирівнянні спочатку майнових можливостей, а потім і людей як таких. Общинний ідеал майнової рівності та соціальної захищеності не зміг реалізуватися як рівність у багатстві. Економічна злиденність формувала уявлення про рівність у бідності не як однакове володіння майном, а, навпаки, як однакове не володіння. Ідеал рівності без перешкод переходить у вимоги зрівнялівки, що розповсюджується не тільки на економічну сферу, а й на самих людей, пропонується вирівнювання їх ділової активності, нівелювання та розчинення особистості в колективі.

Аналізуючи погляди П. Сорокіна, що формувалися в зазначений історичний період, можна констатувати, що при всьому співчутті до ідеалів соціалістичної рівності, він критикує погляди Ф. Енгельса за їх обмеження соціальним характером, що, у свою чергу, призведе до інших видів фактичної рівності. Сорокін писав про те, що в суспільстві майбутнього повнота прав і соціальних благ буде належить всім у вигляді повної долі економічних, духовних та інших благ [6, с. 59]. Він вважав, що рівність, яка розуміється як пропорційність послуг, привілей і благ, стара як світ і що соціалізм вносить у дане поняття новий сенс: «Соціалізм, основним елементом котрого є принцип рівності, не повинен і не може обмежуватися вимогою однієї економічної рівності (рівне розподілення економічних, майнових благ) тому, що тоді воно означало б вчення половинчате, яке б не вимагало рівного розподілення найбільш цінних видів соціальних благ. Хіба благо знання чи благо добра коштує менше, ніж економічне благо і майнова забезпеченість [6, с. 41-42]». Як бачимо, таке суспільство уявлялося ідеальним і включало в себе елементи соціальної утопії.

Коли йдеться про генезу поняття абсолютності етичних норм на нашій території, то в його основі, звісно, лежали незмінні християнські уявлення про благочестя й гріховність, відповідно, категорія справедливості та її економічний аспект пов'язується з проблемою боротьби «добрих» та «злих» начал у людині – це сприймається як аксіома. Такий спрощений догматичний підхід насправді не відповідає дійсності, тому спочатку треба звернутися до уявлень про «соціальний порядок» або «соціальну структуру», де ми стикаємось з дуже цікавими соціально-філософськими шуканнями українських вчених XVII ст. По-перше, вони ґрунтовно відрізняються від західноєвропейського підходу того часу, де суспільство розглядалось як природна форма невпинної війни без переможців та переможених, де ніхто не пам'ятав, коли вона почалася і коли завершиться. Об'єднання рівних від природи людей пов'язувалося із державою, яка у свою чергу є проявом розумності, а суспільні відносини повинні підпорядковуватися законній владі, непогора якій вважалась гріховною та злочинною. Звертаючись до міркувань українських філософів цього періоду, ми спостерігаємо протилежну точку зору, яка заперечує механічний характер суспільного життя, де екзистенціальний стан людей має родинно-генетичну основу. По-

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

друге, розглядаючи суспільство як обмін діяльністю, можна відзначити, що люди об'єднуються між собою завдяки різним видам суспільної діяльності в спеціальні соціальні групи. Для малоросійського суспільства був характерний перехід, наприклад, селян до складу козаків, які часто переходили у стан міщан, а та сама «духовна еліта» складалася з вихідців із різних соціальних верств.

Отже, вибір професійних занять і соціальний стан людини справедливо залежали від її здібностей, а також від типу мислення, який визначається «своєю» мовою, чим формується раціонально-комунікативний зв'язок людей, але необхідним є врахування того, що не всі люди мають певні таланти та здібності. Через це в суспільстві завжди існує потреба нести «недуги злиднів», які розуміються не як «старці», які збирають милостиню, а як люди, у яких через ті або інші життєві обставини не розвинулись певні здібності, тому визначити певний справедливий порядок у такому соціально-економічному устрою неможливо.

З'ясувати в умовах постійного життєвого конфлікту соціально-справедливі економічні засади життєдіяльності є дуже складним завданням, яке людина приречена вирішувати самостійно, виходячи зі своєї «внутрішньої» духовної природи протягом всього періоду існування у Вічності. Християнство в цих питаннях стоїть вище класового поділу з його обмеженістю й егоїзмом. Безпосередньо православ'я не пов'язується з певною визначеною системою господарської організації і не захищає однозначно приватну власність як таку. Воно визнає найвищими цінностями в людині свободу особи, яка проявляється у правовій і господарській сферах, тому справедливою вважається та економіко-господарська форма, що найбільш ефективно забезпечує суспільно визнані цінності.

Сьогодні дилема співвідношення соціальної захищеності людини і сучасний характер ринкових умов її забезпечення має радикальний характер, і розглядаючи свободу як абсолютну і продуктивну цінність, відкидає кейнсіанську та неокейнсіанську спробу як державного втручання, так і інших форм впливу на сферу економічних відносин, покладаючись на стихію економічного процесу, що підтримується ринком та конкуренцією. Такий підхід забезпечує не тільки принцип реалізації свободи у сфері соціально-економічних відносин, а й тим, що він у практичному плані забезпечує не прогнозований результат.

Ринок, на думку Ф. Хайека, має переваги у порівнянні з іншими альтернативними соціальними механізмами. Можливості ринку можна доводити науковими засобами, але всі підтвердження отримуються тільки в результаті практичних впроваджень. Ф. Хайек вказує: «... конкуренція представляє цінність тому і тільки тому, що її результати непередбачувані і взагалі відрізняються від тих, до яких кожний свідомо прагне та міг би прагнути [7, с. 6-7]». Тут виникає інша загроза для суспільства, яка пов'язана з тим, що конкуренція може створювати ситуацію ворожнечі та агресії у стосунках між людьми. Ф. Хайек заперечує такий варіант розвитку подій і стверджує, що конкуренція і ринок у кінцевому результаті призводять до економічного процвітання, благами якого можуть користуватися всі громадяни суспільства, включаючи тих, хто постраждав у процесі конкурентної боротьби, саме за рахунок ефективного функціонування системи соціального захисту.

Відомий сучасний філософ Дж. Ролз порівнює справедливість з істиною: так само як істина є головною добродією думки, так само справедливість є першою добродією суспільних інститутів. Центральною категорією філософсько-політичної концепції Ролза є справедливість, що розуміється не тільки як чесність і правильність, а, головним чином, як процесуально-конституційна справедливість, котра забезпечується за рахунок наявності і дії в розвинутому суспільстві правових норм, які базуються на фундаменті закону. У той же час концепція справедливості як чесності носить і процедурний характер, пропонуючи обов'язкову наявність принципу рівності. Виходячи з таких міркувань, мислитель дотримувався принципу справедливого розподілу суспільних благ, відповідно до якого будь-який розподіл має відбуватися за рівною користю між членами суспільства: «Кожна особистість володіє заснованою на справедливості недоторканністю, яка жодним чином не може бути порушена навіть процвітаючим суспільством [5, с. 19]».

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Враховуючи зазначені положення теорії справедливості Дж. Ролза, можна сформулювати два справедливих соціальних принципи: перший пов'язується з правом кожної людини мати рівні можливості по відношенню до найбільш обширної системи основних свобод, але при умові їх сумісності з подібними свободами для всіх інших людей; другий – це коли соціальна й економічна нерівність повинні бути організовані таким чином, щоб від них можна було очікувати переваги для всіх і доступ до відповідних положень і посад був відкритим в однаковій мірі. Але такі положення не сприймаються безперечно і, наприклад, альтернативний проект теорії справедливості пропонується в концепції Р. Нозіка. Закріплюючи за державою роль «нічного сторожа», функцією якого є контроль над законодавчою системою і прагнення забезпечення повної безпеки громадян, визнається право на благополучне існування лише власників, а ті, у кого «нічого» в умовах ринку немає, автоматично виключаються з категорії успішних громадян, тобто встановлюються жорсткі межі для соціально-економічної мобільності людей даної спільноти. Таке економічне співвідношення рівності і соціальної справедливості повинно мати конструктивний характер нерівності в господарській мотивації і економіко-правових можливостях, офіційно закріплених у суспільстві та відповідному розподілі матеріальних і духовних благ.

Отже, рівність не завжди і не для всіх виступає пріоритетом, а тому рівність у соціально-економічній сфері, якщо вона досягається ціною обмеження економічної активності і примусом до низького рівня життя більшості громадян не може бути благом, навпаки, нерівність у багатстві може бути основою компенсації переваг для кожної людини, наприклад, високому прогресивному податку на багатство, у такому випадку ніхто не буде заперечувати таку справедливість.

Такий підхід вимагає звернутися до комуністичного принципу економічної справедливості: «Від кожного – за здібностями, кожному по потребам», де також ми стикаємось з нерівністю, тому що люди будуть отримувати різну кількість благ. Але якщо розглядати цей принцип виключно в площині об'єктивних економічних відносин, то він відповідає стандартному уявленню про справедливий економічний принцип, тобто відповідна частина доходів віддається суспільству у вигляді податків, а задоволення потреб відповідно до того, скільки суспільство може собі дозволити розподілити для забезпечення соціального мінімуму благополуччя. Однак, у разі високого рівня оподаткування для багатих громадян, без відповідної моральної й соціальної мотивації економіко-господарської діяльності, такі умови нерівності будуть несправедливими вже по відношенню до них.

Висновки. Таким чином, через всю історію соціальної філософії проходить думка про те, що соціальна справедливість є таким принципом, який сприяє загальносуспільному благу. Справедливість у системі соціально-економічних цінностей регулює відносини обміну, розподілу та перерозподілу, дарування тощо між членами соціуму, які мають відповідний статус, наділені певними правами, обов'язками та рівними можливостями для реалізації своїх здібностей. Вона є мірою соціального добра і комфорту для кожної людини даного суспільства, що враховує пропорційне співвідношення заслуг людини перед суспільством та винагороди за них. Цей принцип не може базуватися виключно на емоціях і афектах, його підґрунтям має бути свідомі ціннісні переконання.

Сучасна світова ринкова економіка за суттю своїх відносин утворює своєрідний моральний вимір людського існування, що пов'язує собою дві такі найважливіші складові, як добро та користь. Онтологічний аспект співвідношення даних категорій сприяє вирішенню дилеми між поняттям загальної моральності у сфері ринкових відносин та особистими економіко-господарськими інтересами людини, її соціальною комфортністю існування. Тим самим така позиція вимагає від суб'єкта економіко-господарських відносин хоча б умовного дотримання моральних норм заради не нанесення шкоди у збалансований процес функціонування ринкового механізму, а також суспільним відносинам у багатьох інших сферах прояву, в яких він також бере участь як громадянин. Але коли справа стосується конкретних умов існування та функціонування власного бізнесу, то вчинками людини починає керувати прагнення отримання егоїстичної вигоди і значення духовно-моральних цінностей знижується, а то й зовсім відкидається. Тому моральність ринку і матеріально-життєві цілі людини залежать від якісного рівня ринкової економіки, тобто існуючі моральні принципи в умовах вільного цивілізованого або «ди-

СОЦІОЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

кого» ринку суттєво різняться і можуть аналізуватися тільки в аспекті їх дійового використання в процесі спільного способу життєзабезпечення того чи іншого народу.

Література

1. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1990. – 804 с.
2. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. - Київ: ППС-2002, 2007. – С. 315.
3. Кант И. Приложение к «Наблюдениям над чувством прекрасного и возвышенного»: соч. в 6 т./ И. Кант. – М., 1964. – Т. 2. – 436 с.
4. Мочерний С. Методологія економічного дослідження. – Львів, 2001. – 397 с.
5. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз; [под ред. В. В. Целищева]. – Новосибирск: Изд-во Новосибирского ун-та, 1995. – 536 с.
6. Сорокин П. Проблема социального равенства. - СПб, 1917. – 120 с
7. Хайек Ф. А. Конкуренция как процедура научного открытия / Ф. А. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – №12. – С. 3-16.

References

1. Weber M. (1990). *Izbrannyye proizvedeniia [Selected works]*. (Iu. N. Davydova, Trans). Moscow: Progress [in Russian].
2. Höffe O. (2007). *Demokratiia v epokhu hlobalizatsii [Demokratie im Zeitalter der Globalisierung]*. Kyiv: PPS [in Ukrainian].
3. Kant I. (1964). *Prilozhenie k "Nabliudeniiam nad chuvstvom prekrasnogo i vozvyshehnogo" [Das Erhabene: "Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen"]* (Bn. 2). Moscow [in Russian].
4. Mochernyi S. (2001). *Metodolohiia ekonomichnoho doslidzhennia [Methodology of economic research]*. Lviv [in Ukrainian].
5. Rawls J. (1995). *Teoriia spravedlivosti [A theory of justice]*. Novosibirsk: Izd-vo Novosibirskogo un-ta [in Russian].
6. Sorokin P. (1917). *Problema sotsialnogo ravenstva [The problem of social equality]*. Saint Petersburg [in Russian].
7. Khaiek F. A. (1989). Konkurentsiiia kak protsedura nauchnogo otkrytiia [Competition as a procedure for scientific discovery]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia – World Economy and International Relations*, 12, 3-16 [in Russian].